

řčených) vstupních předpokladů, teoretických a metodických východisek a omezení, o jejichž původu čtenář může jen spekulovat.

Zdeněk R. Nešpor

**Petr Sak, Jiří Mareš, Hana Nová,
Vít Richter, Karolína Saková,
Jarmila Skalková: Člověk a vzdělávání
v informační společnosti. Vzdělávání
a život v komputerovaném světě**
Praha, Portál 2007, 290 s.

Koncem roku 2007 vyšla v pražském nakladatelství Portál kniha „Člověk a vzdělávání v informační společnosti“ věnující se aktuální tematice vzdělávání v době rychlého rozvoje informačních technologií, a to z pohledu sociologie, pedagogiky i knihovnictví. Publikace vznikla na základě grantu MPSV ČR *Vliv komputizace na edukační procesy a na osobnost člověka v informační společnosti* a jejím cílem je „postihnout vliv nových informačních a komunikačních technologií na proměny nejen člověka a společnosti, ale i celé lidské civilizace“ (s. 9). Hlavní podíl na monografii má Petr Sak, který je autorem pěti kapitol z osmi.

V úvodní kapitole nazvané „Informační společnost – nová fáze evoluce“ se Petr Sak pokouší „najít ukotvení a rámec současných civilizačních změn v evolučním proudu“ (s. 9). A právě evoluci a historii je věnována její značná část. Od vzniku života na Zemi se přitom velmi rychle přesunuje ke kritice současné společnosti a zejména kritice současné politické situace, jak domácí, tak celosvětové. Současnou mocenskou elitu charakterizuje jako parazitující a složenou z deprivantů s narušenou psychikou. Naopak předlistopadový režim východního bloku byl, dle jeho názoru, založen na humánních a demokratických principech, které však vzhledem k nepochopení vztahu mezi individuálním a sociálním nebyly uplatněny v praxi. Pokud se

čtenář nenechá odradit politickým exkurzem, čeká ho exkurz historický, do oblasti vývoje médií. Ten je natolik zkratkovitý, že pochopení spíše komplikuje, než usnadňuje. Zařazení telegrafu mezi vynálezy, které byly vytvořeny až dlouho po skončení průmyslové revoluce, se dá považovat za drobné přehlédnutí. Vynechání některých v textu uvedených publikací v seznamu literatury (např. Koukolík, 1996 a Bondy, 2007) už je prohrěšek závažnější.

Ve všech svých kapitolách Petr Sak pracuje s pojmem „sociální entita“, příp. „sociokulturní entita“, který nijak nedefinuje, ale staví ho do opozice proti jednotlivci. Navozuje tak představu konfliktu mezi jedincem a zhmotněnou společností, která nabývá podobu reálně existujícího subjektu. Vymezení je přitom proměnlivé, v některých případech je synonymem státu, jindy zahrnuje celou euroamerickou kulturu.

Druhá kapitola „Komputerizace společnosti“ je tematicky značně nekonzistentní. Petr Sak ji začíná rozbořem vybavenosti české populace moderními technologiemi. Údaje přitom čerpá ze svého výzkumu české populace starší 15 let s daty sesbíranými koncem roku 2005. Čtenář se přitom nedozví, jak na základě tohoto výzkumu zpracoval vývoj technologické vybavenosti od roku 1992 (např. s. 41, 44, 258), a to nejen v České republice, ale i v Evropě a USA. V další kapitole potom autor prezentuje strukturu volnočasových aktivit od roku 1982 (s. 259), přičemž vychází ze stejného výzkumu, tedy z dat z roku 2005. Vzhledem k překotnému vývoji nových komunikačních a audiovizuálních prostředků je diskutabilní i smysl podrobného rozboru vybavenosti jedinců těmito prostředky. Poslední uváděná data z roku 2005 už byla v době vydání monografie neaktuální. S grafy autor pracuje poněkud volně, data z nich jsou v textu interpretována jen v několika ojedinělých případech. Převážně jsou v textu rozebírány jiné kategorie dat, než které jsou zobrazeny v grafu. V závěru této subkapitoly konstatuje, že počí-

tačová gramotnost populace je na takové úrovni, že při jejím osvojování již nedochází ke generační inverzi, tedy že starší generace není vzdělávána generací mladší. Na základě čeho k tomuto přesvědčení dospěl, není jasné.

Od prostého popisu technologické vybavenosti se Petr Sak v druhé části kapitoly bez vysvětlení vrací ke komentování aktuální společenskopolitické situace. Současný politický systém označuje za totalitární a obecně situaci v západoevropských státech charakterizuje jako postdemokratický totalitarismus, o to nebezpečnější, že represivně působí na mysl, názory, postoje, hodnoty (s. 81). Pokud pomineme nabízející se otázku, ve kterém období existoval ten opravdový demokratický režim, zdá se mi velmi závažné, na jakém příkladě svou ideu dokazuje. Autor interpretuje zákaz popírání holocaustu, který je součástí právního řádu několika zemí, jako stanovení právní normy na myšlení, jako omezení možnosti kritického vědeckého zkoumání (s. 64). Což je podle něj první krok na cestě k totalitě. Velký podíl na této situaci mají, dle Petra Saka, média, která se na manipulaci a destrukci společnosti aktivně podílejí. Jedinci v jeho pojetí vystupují jen jako pasivní příjemci mediální a politické manipulace. Tímto viděním autor popírá řadu současných sociologických teorií, které právě naopak člověka vnímají jako aktivního činitele, jenž si skutečnost a její významy sám aktivně utváří a interpretuje na základě svých zkušeností a znalostí (např. fenomenologická sociologie nebo z ní vycházející sociologie interpretativní).

Po prezentaci politických názorů Petra Saka následuje kapitola Jarmily Skalkové „Kategorie vzdělávání a pojetí vzdělávání v soudobé učící se informační společnosti“ věnovaná rozboru *Lisabonské strategie* Evropské unie z roku 2000 a na ni navazujícího dokumentu *Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku*. Oba dokumenty řeší problematiku změny koncepce vzdělávání pro potřeby vznikající informační spo-

lečnosti. Autorka reflektuje začlenění principů Lisabonské strategie do nově utvářené koncepce českého školství. Kritizuje přitom existující postup, kdy se dle jejího názoru, přičleňují nové koncepty (např. kompetence) k dosavadním obsahům vzdělávání, bez toho, aby byla nejdříve provedena hlubší analýza nové koncepce a jejího vztahu k původním formám. „...to, že nebyl pedagogicky hlouběji promyšlen vztah cílů, kompetencí a obsahu vzdělání, je patrné např. i ve struktuře dokumentu RVP ZŠ. V této struktuře výkladu po formulaci očekávaných výstupů následuje popis učiva. Děje se tak ve výčtu termínů a v pojmových systémech daných předmětů, které mají žáci zvládnout. Tyto seznamy učiva jsou prostě přiloženy. Není ani naznačen pokus o nějakou didaktickou analýzu...“ (s. 105) Podobně autorka hodnotí i Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání.

Čtvrtá kapitola s názvem „Hodnota vzdělání a místo médií v celoživotním vzdělávání“ je dílem Petra Saka a Karolíny Sakové. Po úvodním nastínění způsobu osvojování si jazyka a řeči u malých dětí se dostávají k rozboru situace současných vysokoškolských studentů. Kritizují přitom izolovanost studenta, nemožnost diskutovat se spolužáky i učiteli, způsobenou rozvolněním tradiční struktury vysokoškolského studia, vyšší mírou participace studentů na pracovním trhu a používáním nových technologií (s. 124). Na jiném místě však Petr Sak chválí možnost vytvoření vědecké komunity bez ohledu na prostorové rozmístění jejích členů (s. 121) a možnost e-worku, tedy práce z domu (s. 89). Komunikace v reálném čase nezávislá na místě pobytu jejích aktérů je ve všech třech zmíněných případech umožněna rozvojem moderních technologií. Z jakého důvodu ji autoři v případě vysokoškolských studentů ztracují a v případě e-worku ji hodnotí kladně, není v knize vysvětleno.

Hodnotu vzdělání interpretují Sak a Saková na základě otázky, zda je vzdělání důležitou součástí života a životního sty-

lu respondenta. Čtenář si však nutně musí položit otázku: je možné tímto způsobem zjistit, jakou hodnotu respondent vzdělání přikládá? Např. v životě řemeslníka nemusí hrát formální vzdělání žádnou roli, svou participaci na formálním vzdělávání ukončil získáním výučního listu. Přesto může považovat vzdělání za hodnotné a důležité, což se může projevat úctou k lidem s vyšším formálním vzděláním nebo podporou a motivací dětí při školní docházce. Použitou interpretaci proto považuji za poněkud zkreslující. Krátký rozbor hodnoty vzdělání a motivace ke vzdělání je zakončen představením různých forem vzdělávání, podrobněji se přitom autoři věnují televiznímu a rozhlasovému vzdělávání.

Nové formě vzdělávání e-learningu se Petr Sak a Karolína Saková věnují v další kapitole nazvané „Nové informační a komunikační technologie ve vzdělávání“. Přestože si na začátku e-learning definují jako „jakékoliv využívání počítače a internetu pro vzdělávání“ (s. 148), zkoumají jeho užívání pouze ve formálním vzdělávání a často pouze v prostředí základních a středních škol. Nereflektují tedy možnosti využívání e-learningu při celoživotním vzdělávání, a to jednak v rámci neformálního vzdělávání a jednak v rámci informálního učení. Značná část kapitoly je založena na výzkumu užívání e-learningu učiteli, kdy byly dotazníky pedagogům distribuovány pomocí e-mailu (s. 279), což mohlo způsobit zkreslení výsledků ve prospěch užívání počítačů a internetu při výuce. Vzhledem ke způsobu distribuce dotazníku je pravděpodobné, že odpovídali převážně učitelé aktivně pracující s internetem a zajímající se o využívání počítačů při výuce. Navíc z textu nevyplývá, jakým způsobem učitelé počítače při výuce používají a zda autoři za e-learning považují i např. promítání power-pointových prezentací, tedy případy, kdy počítač nahrazuje dříve používaný meotar.

Kapitola Jiřího Mareše, věnovaná elektronickému učení, je obsahově nejrozsáh-

lejší z celé monografie. Překvapí už samotný název „Elektronické učení a zvláštnosti člověka“. Autor důsledně používá pojem elektronické učení, přestože v ostatních kapitolách se mluví o e-learningu. Kapitola začíná kritickým zhodnocením možností, výhod i nedostatků e-learningu. Velkou pozornost věnuje problematice podvádění a plagiátorství, která se vznikem internetu dostala zcela nový rozměr. Podrobně také analyzuje adaptabilitu nových učebních možností na individuální potřeby žáka. Z kapitoly je patrné, že stejně jako Petr Sak, uvažuje o e-learningu jen v rámci formálního vzdělávání. Po celou kapitolu však e-learning zůstává poněkud abstraktním pojmem a čtenář se nedozví, jakých konkrétních podob by mohl či měl nabývat, či jaké jsou možnosti jeho aplikace ve školní výuce.

Vít Richter a Hana Nová rozebírají v sedmé kapitole „Vliv informačních technologií na činnost knihoven“ působení rozvoje elektronických médií na podobu knihoven. Tedy probíhající změny knihovnických zařízení související s možností automatizace knihovnických procesů, s rychlým nárůstem počtu elektronických verzí odborných časopisů a publikací, a tedy i s vytvářením nové podoby knihoven. Soustřeďují se přitom jak na knihovny zaměřené na vědeckou veřejnost a studenty, tak také na veřejné knihovny půjčující převážně beletrii. Jejich poměrně obsáhlý závěr obsahuje řadu tezí, které v textu nejsou vůbec zmíněny, např. o významném postavení knihoven při podpoře čtenářské gramotnosti dětí a mládeže v budoucnosti (s. 248).

Závěrečná kapitola nazvaná „Digitalizace životního stylu a životního pole člověka“ je opět příspěvkem Petra Saka a Karolíny Sakové. Věnují se v ní změnám životního stylu způsobeným pronikáním nových technologií do každodennosti. Znovu přitom zmiňují potenciál počítačových technologií a masmédií k manipulaci. Pracují zejména s pojmy kyberkultura a di-

gitalizace životního pole, kdy spekulují o tom, jaký budou mít tyto fenomény vliv na socializaci jedinců. Virtuální realitu zjednodušují na pouhou simulaci prostředí, tedy vnímají ji na základě její vizuální podoby. Nereflektují, že může být založena na interakci. Text končí často diskutovanou problematikou osamění v počítačovém světě. Tématu se nedrží striktně a přechází k otázce vlivu komputelizace na hodnotovou orientaci člověka. Na základě srovnání deklarované hodnotové orientace tří skupin definovaných dle míry používání počítače, se snaží ukázat vliv komputelizace na hodnotový systém člověka. Jak však ukazuje graf 47 (s. 277), rozdíly mezi jednotlivými skupinami jsou zcela zanedbatelné. Rozdíly v řádech desetin procenta neumožňují konstatovat rozdílnost hodnotových preferencí mezi skupinami, což ale autoři činí.

Název recenzované knihy slibuje mnohé, celá publikace je prezentována jako příspěvek k oblasti informační společnosti. Téma vzdělávání populace v souvislosti s rozvojem informačních technologií je jistě velmi zajímavé a také aktuální. Autoři se jej pokusili zpracovat z pohledu několika oborů, což je dobrý přístup. Velmi podnětné jsou příspěvky kriticky reflektující otázku nové koncepce školního vzdělávání, které se věnují nejen její pozitivní, ale i její negativní stránce, a to jak v podobě problematiky nedostatečného vymezení pojmů, tak z praktického pohledu bránění novým formám podvádění, umožněných rozšířením internetu, mobilních telefonů atd. Informace o celoživotním vzdělávání, jako nejdůležitějším předpokladu informační společnosti, však bude čtenář v publikaci hledat marně. Autoři se věnují převážně jen formálnímu vzdělávání dětí a mládeže. Přitom nutnost celoživotního vzdělávání, dříve zasahující jen několik oborů, se v plném rozsahu vynořila s rychlým technologickým rozvojem posledních let, a zasloužila by si proto pozornost autorů. Celkově je kniha spíše zklamáním. Do-

jem z ní velmi snižují tematická nekonzistentnost některých kapitol, nedůsledná práce s literaturou a daty a hodnotící pasáže Petra Saka.

Marcela Kafková

Loïc Wacquant: *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*

Cambridge, Polity Press 2008, 342 s.

Loïc Wacquant, profesor katedry sociologie na Kalifornské univerzitě v Berkeley, a badatel v *Centre de Sociologie Européenne* v Paříži, patří mezi současné významné badatele v oblasti sociálních nerovností. Anglickojazyčné vydání recenzované knihy lze chápat jako významný příspěvek nejen do akademických debat o struktuře a podobách sociálních nerovností v soudobých západních společnostech. Jak již samotný název může napovědět, předmětem zájmu Wacquanta textu jsou sociální nerovnosti a marginalita v soudobých pozdně moderních městských společnostech. Dosavadní vědění o problematice Wacquant kriticky zhodnocuje, aby přišel s vlastním koherentním teoretickým přístupem umožňujícím porozumět soudobému fenoménu, který sám označuje termínem *pokročilá marginalita*. Domnívám se, že lze recenzovanou knihu považovat za esenci toho nejlepšího, co bylo na toto téma z akademických pozic napsáno, a pevně věřím, že se toto mé pochvalné hodnocení po přečtení knihy nesetká s příliš mnoha nesouhlasnými reakcemi.

Vydání recenzované knihy však zároveň nemůže být čtenáři obeznámenými s dříve publikovanými Wacquantovými texty považováno za blesk z čistého nebe. Zde je také třeba zmínit, že kniha vyšla ve francouzské verzi již před dvěma lety (Loïc Wacquant. *Parias Urbains: Ghetto, Banlieues, État*. Paris: Découverte 2006). Recenzovaná kniha je „poskládána“ z upravených či pře-